

**DİN PSİKOLOJİSİ:
TEORİ, GÜNCEL ARAŞTIRMALAR
VE YENİ EĞİLİMLER**

Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları
The Center for Values Education Press

© Eserin Her Türü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

ISBN: 978-605-80183-6-5

Kitabın Adı:

Din Psikolojisi: Teori, Güncel Araştırmalar
ve Yeni Eğilimler

Yazar

Dr. Öğr. Üys. Zeynep Sağır

Yayın Koordinatörü

Hulusi YİĞİT

Yayına Hazırlayan

Salih Bozan

Tasarım

Nuray YÜKSEL

Baskı-Cilt

ÇINAR MAT. ve YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Caddesi

Ata Han No:34 / 5 Bağcılar - İSTANBUL

Tel: 0212 628 96 00 - Faks: 0212 430 83 35

Sertifika No: 45103

1. Basım

Aralık 2020

İletişim

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sokak. NO :7 Eyüpsultan-İSTANBUL

www.ensarnesriyat.com.tr e-mail: siparis@ensarnesriyat.com.tr

**DİN PSİKOLOJİSİ:
TEORİ, GÜNCEL ARAŞTIRMALAR
VE YENİ EĞİLİMLER**

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Sağır

İstanbul – 2020

İÇİNDEKİLER

Sunuş

- 1 Türkiye’de Psikoloji Sahasında Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmaların Bir Analizi **11**
Zeynep Sağır
- 2 Fowler’dan Streib’a İnanç Gelişimi Teorisinin Evrimi **45**
Sakin Özışık
- 3 Organ Kaybı Yaşayan Bireylerin Manevi Yaşam Olguları Üzerine Nitel Bir Araştırma **75**
Fatma Sağlam Demirkan
- 4 Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Programı Öğrencilerinin Alana İlişkin Beklentileri ve Alguları **137**
Hıdır Apak
Muhammet Cevat Acar
- 5 Bazen Mizah Sadece Güldürmez: Din ve Mizah Üzerine Teorik Bir Yaklaşım **159**
Yusuf Emre
- 6 Bir Davranış ve Anlamlandırma Pusulası Olarak Rüyaya Dair İnanç ve Tutumların İncelenmesi **183**
Fatma Nur Bedir
- 7 Radikalleşme Psikolojisi **233**
Bilal Kartal
- 8 Müzik ve Maneviyat; Küllerinden Yeniden Dogan Manevi Müzik Terapi Uygulaması **273**
Rümeysa Nur Gürbüz Doğan

ÖNSÖZ

Modern psikoloji çalışmalarının başladığı yıllarda William James, G. Stanley Hall gibi öncü isimlerin psikoloji alanı içerisinde din konusunda çalışma yapmış olmaları dikkat çekicidir. Psikoloji disiplinde din konusunda yapılan çalışmalar zaman zaman yavaşlama gösterse de (örneğin 1925-1950 arası) sonraki zamanlarda insan davranışını incelerken din/maneviyat fenomeninin göz ardı edilemeyeceği gerçeği gündeme gelmiştir. Din ve maneviyat konuları psikolojik açıdan çok çeşitli araştırmalara konu olmaktadır. Din ve psikoloji ilişkisi bağlamında Almanya ve Amerika'da gerçekleştirilmiş ilk çalışmalara, bugünlerde dünyanın çok çeşitli bölgelerinden farklı araştırmalar ile katkı sunulmaktadır. Yapılan yeni araştırmalar ya da din psikolojisinin sorunları ile ilgili her iki yılda bir farklı bir ülkenin ve üniversitenin ev sahipliğinde *Uluslararası Din Psikolojisi Toplantıları* düzenlenmektedir (International Association for the Psychology of Religion tarafından). Burada, yapılan araştırmalar sunulmakta ve din psikolojisinin dünya çapında adeta nabızı tutulmaktadır. Bu toplantılardan sonuncusu 2019 yılında Polonya'nın Gdansk şehrinde gerçekleşti. Toplantının 2019 yılı teması *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Eğilimler ve İhmal Edilen Konular* (Psychology of Religion and Spirituality: New Trends and Neglected Themes) şeklindeydi. Programın içeriğinde göç psikolojisi, radikalleşme gibi konuların yanı sıra inanç gelişim kuramı ile ilgili oturumlar da yapıldı. İçerik açısından incelendiğinde, sunumlar son dönemde dünyada savaş, kıtlık gibi nedenlerle gerçekleşen zorunlu göçlerin yaşanmasından ve savaş bölgelerinde radikalleşmeye elve-

rişli ortamların olmasından kaynaklanan sorunları kapsamaktaydı. Elinizdeki bu kitap, Gdansk'taki toplantı sonrasında Türkiye'de din psikolojisi alanında yeni eğilimlerin ne olduğunu düşünmenin bir sonucu olarak şekillenmiştir.

Kitap çalışması için ilk somut adımları attığımızda, tüm dünya COVID-19 salgını dolayısıyla kapılarını kapamış ve karantina süreci yaşanmaktaydı. Bölüm yazarı arkadaşlarımızın her biri bu çalışmayı zorlu pandemi koşulları altında sürdürdü. Hatta bazı bölüm yazarlarının bu süreçte koronavirüs testi pozitif çıktı veyahut birinci derece yakınları konusunda ciddi endişeler yaşadılar ve bazılarımızın ise kayıpları oldu. Bunlarla birlikte kitabımızın bölümleri oluştu. Özverili çalışmalarından dolayı tüm yazarlara en derin şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca kitabın yayına hazırlanması sürecinde sağlanan katkılardan dolayı Değerler Eğitimi Merkezi yayın koordinatörü Hulusi Yiğit beye ve tüm emeği geçenlere teşekkürü bir borç bilirim. Kitap, sekiz bölümden oluşmaktadır. *"Türkiye'de Psikoloji Sahasında Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmaların Bir Analizi"* başlıklı ilk bölümde Zeynep Sağır, elli lisansüstü tezi incelemiş ve bu çalışmaların yıllara göre dağılımını, yüksek lisans ve doktora düzeyinde hangi konuların çalışıldığını NVIVO-11 programını kullanarak analiz etmiştir. Belirlenen temalar ile göç konusunda yapılacak yeni çalışmalara kılavuzluk etmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada yazar, psikolojinin çeşitli uzmanlık alanlarında Suriyeli sığınmacılar özelinde göç psikolojisinin nasıl çalışıldığı sorusuna cevap aramaktadır.

İkinci bölümde Sakin Özışık, *"Fowler'dan Streib'a İnanç Gelişimi Teorisinin Evrimi"* başlıklı çalışmasında öncelikle inanç ve inanç gelişimi kavramlarına yer vermektedir. Yazar, Fowler'ın kuramını ele aldıktan sonra O'nun teorisine yönelik eleştirileri bilhassa Heinz Streib özelinde değerlendirmektedir. Fowler'ın öğrencisi olan Streib'in dinsel tarzlar tipolojisine yer vermektedir. Bu bölümde "Dinsel Tarzlarda Araştırma", "Dinsel Tarzlar Araştırmasında Yapı ve İçerik Tahlili" gibi başlıklarla Türkiye'de bu konuda yapılacak yeni çalışmalar için önemli olan hususlara dikkat çekmektedir. Kitabın üçüncü bölümünde Fatma Sağlam-Demirkan'ın, *"Organ Kaybı Yaşayan Bireylerin Manevi Yaşam*

Olguları Üzerine Nitel Bir Araştırma” olarak isimlendirilen çalışması yer almaktadır. Bu bölümde yazar, diyaliz hastalarının hastalık süreçlerini din ile nasıl ilişkilendirdiklerini bir saha araştırması ile incelemektedir. Hastaların sorunlarla başa çıkmada hangi dini başa çıkma etkinliklerine başvurdukları elde edilen veriler ışığında sunulmaktadır.

Kitabın dördüncü bölümünde Hıdır Apak ve Muhammet Cevat Acar’ın kaleme aldığı *“Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Programı Öğrencilerinin Alana İlişkin Beklentileri ve Algıları”* isimli çalışma bulunmaktadır. Türkiye’de Manevi Danışmanlık ve Rehberlik çalışmalarına bir katkı sunması beklenen bu bölümde Apak ve Acar, MDR eğitimini değerlendirmektedir. Yazarlar bu bölümde, alanda tezsiz yüksek lisans yapan öğrencilerin deneyimlerinden yola çıkarak, öğrencilerin bu bölümü seçme nedenleri, eğitimden beklentilerinin neler olduğu ve MDR’ye ilişkin görüşleri, MDR personellerinin bilgi ve becerileri ile programa yönelik eleştirilere yer vermektedirler. Kitabın beşinci bölümünde ise din psikolojisi araştırmaları içerisinde henüz çok yeni olan bir konu ele alınmaktadır. Bu konu Yusuf Emre tarafından *“Bazen Mizah Sadece Güldürmez: Din ve Mizah Üzerine Teorik Bir Yaklaşım”* şeklinde başlıklandırılmıştır. Yazar, din ve mizah ilişkisini ele aldığı bu bölümde gülme kuramlarına, mizah türlerine yer vermektedir. Ayrıca müellif, din ve mizah arasındaki bağı ele almakta, mizahın iletişim ve değerler ile ilişkisini tartışmaktadır.

Fatma Nur Bedir, *“Bir Davranış ve Anlamlandırma Pusulası Olarak Rüyaya Dair İnanç ve Tutumların İncelenmesi”* başlıklı altıncı bölümde, rüyanın dini ve kültürel açıdan nasıl bir yeri olduğundan bahsetmekte ve psikolojik olarak rüyanın oluşumu, fonksiyonları ve davranış ile ilişkisini ele almaktadır. Ayrıca yazar, bu bölümde nitel bir araştırma ile rüyanın inanç ve davranışlar ile nasıl bir bağının olduğunu analiz etmektedir. Bireylerin rüyaları nasıl anlamlandırdıkları mercek altına alınmaktadır. Kitabın yedinci bölümü Bilal Kartal tarafından yazılmıştır. Yazar, *“Radikalleşme Psikolojisi”* başlıklı bu bölümde radikalleşmeyi psikolojik açıdan ele almaktadır. Radikalleşme ile ilgili kavramlara, radikalleşme türlerine, radikalleşme süreçlerine yer vermekte ve sonrasında radikalleşmiş bireylerle gerçekleştirdiği görüşmelerde yer

alan bulguları sunmaktadır. Müellif, radikalleşmiş bireylerin yaşantılarını çocukluk yıllarından itibaren incelemekte ve radikalleşmenin nedenleri üzerinde durmaktadır. Kitabın son bölümünde ise Rümeyşa Nur Gürbüz Doğan, *“Müzik ve Maneviyat: Küllerinden Yeniden Doğan Manevi Müzik Uygulaması”* isimli çalışmayı kaleme almıştır. Yazar bu bölümde, müziğin bir tedavi yöntemi olarak kullanılmasını tarihi süreç içinde ele almaktadır. Maneviyat ve müzik terapi uygulamalarını tartışmaktadır. Sonrasında Sufi müziği manevi müzik terapiye bir emsal olarak dile getirmekte ve literatürdeki yerini vurgulamaktadır.

Yukarıdaki bölümler, son zamanlarda din psikolojisi alanında teorik, güncel araştırmalar ve yeni eğilimler olarak çok farklı konuların ele alındığını göstermektedir. Bu farklılık, insanın karmaşık doğasının olduğuna dair bir izlenimi ifade etmektedir. Elinizdeki bu eserin, insanın bu karmaşık doğasını anlama çabasına bir katkı sunmasını ümit ederim.

Zeynep SAĞIR

Elazığ, 2020

Türkiye’de Psikoloji Sahasında Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmaların Bir Analizi

Zeynep SAĞIR¹

Giriş

Toplumunu oluşturan bireyleri çeşitli açılardan kategorik hale getirip bilimsel, kültürel veya ekonomik nedenlerle incelemek ve değerlendirmek gerekebilir. Toplum etnik, dini, kültürel pek çok çeşitliliği bünyesinde barındıran bir yapıdan oluşur. Bu renkli yapının oluşmasına neden olan veya bu durumun oluşmasını sağlayan etmenler ise bir o kadar fazladır. Bu nedenleri saymak bu kitap bölümünün bir amacı değildir. Fakat burada farklı etnik, dini veya kültürel unsurların bir arada yaşamaya iten göçü tetikleyen önemli faktörlerden biri olan savaşlar özelinde bir inceleme yapmak gaye edinilmiştir. Bu incelemeyi yaparken, Türkiye’ye 2011 yılı itibarıyla göçmüş Suriyeli sığınmacılar ekseninde Türkiye’deki psikoloji araştırmacılarının dokuz yıllık süreçte yüksek lisans ve doktora çalışmalarında söz konusu sığınmacıları hangi açılardan ele alıp inceledikleri belirlenecek ve temalandırılacak, çalışmaların içerikleri ve teorik yapılarına dikkat çekilecek, çalışmaların yöntemleri ve elde ettik-

1 Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, zeynepsagir@firat.edu.tr

leri önemli bulgulara yer verilecektir. Böylelikle bu çalışmanın, Suriyeli sığınmacılar ve diğer göçmen gruplarla ilgili yapılacak yeni çalışmalara da fikir vermesi beklenmektedir. Bu bölüm kapsamında, Türkiye’de geçici koruma statüsü altında bulunan ve dokuz yıl boyunca “misafir” edilen ve lisansüstü psikoloji araştırmalarına konu olmuş Suriyeliler ile ilgili yapılan elli tez incelenmektedir.

Suriye iç savaşının başlangıcı üzerinden yaklaşık on yıl geçti. Milyonlarca insan ya ülke içinde yerinden edildi ya da ülke sınırlarını aşmak zorunda kaldı. Savaşın yaşandığı coğrafya içerisinde düşen ateş pek çok şekilde bireylerin yaşantılarında onulmaz yaralar açtı. Bu yıkıcı savaşa maruz kalan bireyler için artık yeni bir dönem başlıyordu. Çünkü göç zorunlu hale gelmişti. Savaşmak istemeyen insanlar, canlarını kurtarmak için güvenli bir bölge arayışı içine girmiş, kendilerine en yakın hissettikleri ya da kendilerini kabul eden, savaşın ve kaosu olmadığı, ölüm korkusunun azaldığı bir yere doğru hareket etmeye başlamıştı. Yolculuğun ne kadar olacağını kestirmek yoldaki pek çok riskten dolayı belirsizliğini korumaktaydı. Nihayet göç gerçekleşmiş ve her dört Suriyeliden biri yeni bir ülkeye varmıştı (UNHCR, 2020).

Suriyeli savaş mağduru bireyler, vardıkları ülkelerde hayatlarını kurtarmış olmanın sevincini yaşarken yeni bir kültür ortamına uyum sağlama sürecindeki sosyo-psikolojik bakımdan muhtemel zorluklar ise onları bekleyen önemli bir konu olarak önlerinde durmaktadır. Fakat bu durum en çok mülteciler için bir mesele gibi görünse de yerli halk açısından da kültürleşme sürecinden bahsetmemiz gerekecektir (Sam & Berry, 2006). Çünkü göç sadece göçüp gelenler için kültürel bir değişimin habercisi değildir aynı zamanda göçmen kişileri kabul eden ev sahibi halk içinde bir takım psikolojik ve kültürel değişimlerin olabileceğini gösterir niteliktedir.

Suriye’den dalgalar halinde gelen insanların en çok göçmek istedikleri ülke Suriye’ye uzun kara sınırı bulunan Türkiye olmuştur. Bu bazen Avrupa ülkelerine geçme konusunda transit ülke olmasından dolayı bazen de dini ve kültürel bağların olması (Sağır, 2018) nedeniyle gerçekleşmiştir. Suriye’de yaşanan savaşın Türkiye’yi çeşitli açılar-

dan etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Mülteci konusunda sert bir tavır sergileyen Avrupa ülkelerinin aksine Türkiye’de “ensar-muhacir” tarihi gerçekliğinin kabulü şeklinde toplumsal bir tavra dönüşmüştür genellikle. Zaman zaman olumsuz olaylar yaşansa da Türkiye bünyesinde Suriye’nin yaklaşık 1/4’ünün barındığı düşünüldüğünde bu rakamın oldukça önemsiz olduğu anlaşılacaktır.

Türkiye’de her ilde geçici koruma statüsünde bulunan Suriyeli sığınmacının olduğu bilinmektedir. Suriyeliler, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis, Hatay, İstanbul gibi bazı illerde daha fazla sayıda yer alırken Afyon, Ağrı, Aksaray gibi illerde görece daha azdır. Suriyeliler kimi illerde sayı bakımından daha az nüfusa sahip olsalar da rakamlar azımsanmayacak kadar yüksektir. Bir fikir vermesi adına Elazığ’da yaşamakta olan Suriyeli sığınmacıların birçok Avrupa ülkesinden daha fazla olduğu bilinmektedir. Elazığ ilinin örnek verilmesinden kasıt, Hatay gibi diğer illere kıyasla yerli halkın nüfus oranına göre daha düşük oranda Suriyelinin ikamet etmesidir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü-İstatistikler, 2020).

Psikoloji alanında göç konusu pek çok yönüyle ele alınmaktadır. Psikolojinin alt dalları açısından bakıldığında, din psikolojisi, kültürel psikoloji, sosyal psikoloji, klinik psikoloji, gelişim psikolojisi, barış/huzur (peace) psikolojisi gibi uzmanlık alanları başta olmak üzere pek çok alanda göçmenler / mülteciler ile ilgili meseleler çalışılmaktadır. Amerika, İngiltere gibi yerlerde göç psikolojisi alanlarında oldukça fazla çalışmalar yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir. Bunun bir sebebi olarak kültürel çeşitliliği bünyelerinde çokça barındırdıkları düşünülebilir. Türkiye tarihi açısından göç konusu değerlendirildiğinde ise kültürel çeşitliliği ülke sınırları içerisinde zenginlik olarak değerlendirebilecek bir alt yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, Cumhuriyet tarihinde Türkiye ilk defa bu büyüklükte bir sığınmacı kitlesine kapılarını açmıştır. Ortadoğu’da yaşanan istikrarsızlıklar, iç savaşlar ve “Arap baharı” olayları bu durumun oluşmasını tetiklemiş gözükmektedir. Göç konusunda yapılan ve yapılacak çalışmalar hem bireysel hem de toplumsal ruh sağlığı açısından önem

arz etmektedir. Sosyal bilimcilerin bu konuda üretecekleri bilgi ve birikimlerin, ülkelerin göç konusundaki politika yapıcılara da bir veri sağlaması yönüyle mühim olduğu düşünülmektedir.

1. Metot

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

1.1. Verilerin Toplanması

Sosyal bilimlerde kullanılan nitel bir yöntem olan doküman incelemesi, araştırma yapılan konu kapsamında bilgi ihtiva eden yazılı materyallerin analizini ifade eder (Yıldırım & Şimşek, 2011: 187). Bu metot kullanılarak öncelikle Türkiye’de lisansüstü tezlere ulaşım konusunda YÖK ulusal tez merkezinin resmi internet sitesi kullanılmıştır. Arama kutusuna “Suriyeli” kelimesi sadece girilmiştir. Tez adı seçeneği seçilmiştir ve arama yapılmıştır. Sadece “Suriyeli” ifadesi kasıtlı olarak belirlenmiştir. Çünkü yapılan ön incelemede Suriyeliler mülteci, sığınmacı veya göçmen gibi çeşitli şekillerde geçmiştir. Ama hepsinde ortak kavram “Suriyeli”dir. Bu arama yapıldıktan sonra toplamda 643 tezin olduğu görülmüştür. Fakat bu araştırma kapsamında psikoloji alanında yapılan tezler inceleneceğinden tezler konu kısmından filtrelenmiştir. Bu aşamadan sonra ise Türkiye’de Amerikan Psikoloji Birliğinin uzmanlık alanı olarak belirttiği psikoloji uzmanlık alanları dikkate alınarak Türkiye’de psikoloji bölümlerinde, eğitim bilimlerinin psikolojik danışma ve rehberlik bölümlerinde ve genellikle ilahiyat fakültesinde bulunan din psikolojisi alanında yapılmış olan tezler dikkate alınmıştır. Bu saydığımız üç birim içerisinde yaklaşık on yıl içinde Suriyeli sığınmacılar ile ilgili 50 lisansüstü tezin olduğu tespit edilmiştir. Bunların 46’sı yüksek lisans tezi ve 4’ü ise doktora tezidir.

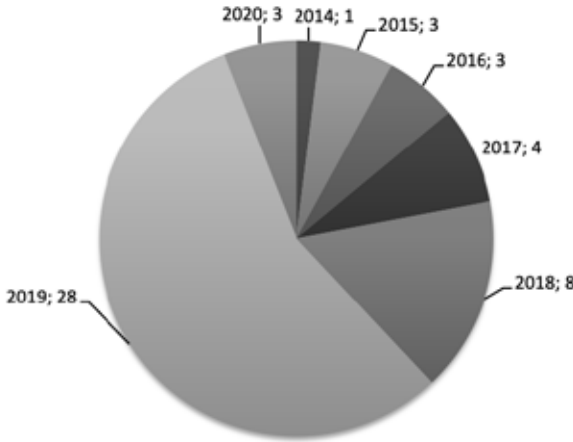
1.2. Verilerin Analizi

Bu araştırma kapsamında belirlenen dokümanların (50 tez) analiz edilebilmesi için öncelikle bir dosya içerisinde yüksek lisans ve doktora

olmak üzere iki klasör oluşturulmuş ve kaydedilmiştir. Sonrasında bu belgeler NVIVO-11 programına yüklenmiştir. Veriler içerik analizi yoluyla incelenmiştir. Tüm veriler tek tek incelenmiş ve verilerden yola çıkarak kodlamalar yapılmış ve temalar oluşturulmuştur. Sonrasında elde edilen temalarda eş anlama gelebilecek ya da birkaç temayı ifade edebilecek bir üst tema da belirlenerek temalar üzerinde çalışılmıştır. Veriler ihtiyaç duyulduğu zamanlarda sayısallaştırılarak incelenmiştir. Belirlenen temalar çerçevesinde veriler betimlenmiş, örneklendirilmiş ve yorumlanmıştır. Sonrasında araştırmanın sonuçları rapor edilmiştir. Ayrıca NVIVO-11 programının bir özelliği olarak nitel veri içinde belirlenen temaların haritalandırılması özelliği kullanılmış ve iki harita çıkarılarak verilerin analizi görsel olarak desteklenmiştir.

2. Bulgular ve Yorum

2.1. Türkiye’de Yapılan Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 1: Türkiye’de Psikoloji Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Suriyeli sığınmacılar ilk defa 2011 yılının Nisan ayında Türkiye’ye resmi olarak savaş nedeniyle göç gerçekleştirmişlerdir. Bu göç olayı ile birlikte psikoloji alanında araştırma yapan araştırmacılardan kimisi-